

บทที่ 4

อปปมาทะ สัจจะ ความกตัญญูกตเวที

อปปมาทะ

ความสำคัญของอปปมาทะ

อปปมาทะเป็นธรรมที่สำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นตัวนำ เป็นบุญนิमित เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการเกิดขึ้น ดำรงอยู่และเจริญงอกงามของอริยมรรค เป็นมูลเหตุ เป็นที่ประชุมรวมของกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นยอดของกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นกัลยาณมิตร เป็นปัจจัยให้เกิดประโยชน์ทั้งที่ภูฏฐัมมิกัตถะ และสัมปรายิกัตถะ เป็นธรรมที่กระตุ้นเตือนให้มนุษย์รีบประกอบกิจประโยชน์ให้สำเร็จ และเป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์อันยิ่งใหญ่ เพื่อความดำรงมั่นแห่งสัตถธรรม ดังจะเห็นได้จากพระพุทธพจน์ที่กล่าวถึงความสำคัญของอปปมาทะ (ความไม่ประมาท) ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุญนิमित ฉนใด ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท ก็เป็นตัวนำ เป็นบุญนิमितแห่งการเกิดขึ้นของอารยอัษฎางคิกมรรค แก่ภิกษุ ฉนนั้น”¹

“ธรรมเอก ที่มีอุปการะมาก เพื่อการเกิดขึ้นแห่งอารยอัษฎางคิกมรรค ก็คือความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท”²

“เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างเดียวที่เป็นเหตุให้อารยอัษฎางคิกมรรคที่ยังไม่เกิด ก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็เจริญบริบูรณ์ เหมือนอย่างความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทนี้เลย”³

¹ พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์. 2518. หน้า 31.

² แหล่งเดิม.

³ แหล่งเดิม.

“รอยเท้าของสัตว์บกทั้งหลาย ชนิดใด ๆ ก็ตาม ย่อมลงในรอยเท้าช้างได้ทั้งหมด รอยเท้าช้าง เรียกว่า เป็นยอดของรอยเท้าเหล่านั้น โดยความใหญ่ ฉนใด กุศลธรรมทั้งหลาย อย่างใด ๆ ก็ตาม ย่อมมีความไม่ประมาทเป็นมูล ประชุมลงในความไม่ประมาทได้ทั้งหมด ความไม่ประมาท เรียกได้ว่าเป็นยอดของธรรมเหล่านั้น ฉนนัน”¹

“ผู้มีกัลยาณมิตร พึงเป็นอยู่โดยอาศัยธรรมเอกข้อนี้ คือ ความไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย”²

“ธรรมเอกอันจะทำให้ยึดเอาประโยชน์ไว้ได้ทั้ง 2 อย่าง คือ ทั้งทิฏฐธัมมิกัตถะ (ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์เฉพาะหน้า หรือประโยชน์สามัญของชีวิต เช่น ทรัพย์ ยศ กามสุข เป็นต้น) และสัมปรายิกัตถะ (ประโยชน์เบื้องหน้าหรือประโยชน์ขั้นสูงขึ้นไปทางจิตใจหรือคุณธรรม) ก็คือ ความไม่ประมาท”³

“สังขาร (สิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งขึ้น) ทั้งหลาย มีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังประโยชน์ที่มุ่งหมายให้สำเร็จ ด้วยความไม่ประมาทเถิด”⁴

“ความไม่ประมาท ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่, เพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรธานแห่งสัทธรรม”⁵

ความหมายของอัปปรมาทะ

อัปปรมาทะ (ความไม่ประมาท) คือ “ความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ”⁶ หรือ “ความเพียร

¹ พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์. 2518. หน้า 31.

² แหล่งเดิม.

³ แหล่งเดิม. หน้า 32.

⁴ แหล่งเดิม.

⁵ แหล่งเดิม.

⁶ แหล่งเดิม.

ที่มีสติเป็นเครื่องเร่งเร้าและควบคุม”¹ ความไม่ประมาทจึงได้แก่

การดำเนินชีวิตโดยมีสติเป็นเครื่องกำกับความประพฤติปฏิบัติและการกระทำทุกอย่าง ระมัดระวังตัว ไม่ยอมมถ่ล่กลงไปในทางเสื่อม แต่ไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความดีงาม และความเจริญก้าวหน้า ตระหนักในสิ่งที่พึงทำและพึงละเว้น ใส่ใจสำนึกอยู่เสมอในหน้าที่ อันจะต้องรับผิดชอบ ไม่ปล่อยปลละละเลย กระทำการด้วยความจริงจ้ง รอบคอบ และ รุกหน้าเรื่อยไป²

ประโยชน์ของอัปมมาทะ

หากพิจารณาในแง่ของประโยชน์ อัปมมาทะ หรือความไม่ประมาท มีประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะเป็นธรรมะที่คอยกระตุ้นเตือนให้มนุษย์ระมัดระวังอยู่เสมอ ไม่ยอมมถ่ล่กลงในความเสื่อม และ ไม่ยอมพลาดโอกาสที่จะประกอบกุศลกรรม อันเป็นประโยชน์ตนและประโยชน์ท่านให้งองงาม ไพบุลย์

อัปมมาทะจึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนามนุษย์และสังคม

อัปมมาทะที่ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตระกูล

อัปมมาทะที่ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตระกูลมีลักษณะเป็นองค์ธรรมที่คอยกระตุ้นเตือน ให้มนุษย์มีสติระมัดระวัง ป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้น ดังจะเห็นได้จากวรรณกรรมหนึ่งตระกูล ต่อไปนี้

บทหนึ่งตระกูลเรื่องเทพธิดาคง ของฉันทน์ อรมุต เจ้าชายผาดกัษย์ยันต์ กราบลาพระราช บิดา-มารดา ไปตามหาพระไตรปิฎกมาเป็นหลักของพระศาสนาและบ้านเมือง พระราชบิดา-

¹ พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์. 2518. หน้า 31.

² แหล่งเดิม. หน้า 32.

มารดา ตรัสเตือนให้เจ้าชายผาดภัยยันตร์ระมัดระวังอันตรายจากการเดินทาง คนพาล น้ำ อาหาร
สถานที่พัก ดังนี้

ผาดภัยยันตร์น้อมเคารพอภิวาท	อาสาบาทบพิตรอดิศร
สมเด็จพระปิตุราชประสาทพร	พระมารดาทรงสั่งให้ระวังภัยพาล
ผาดภัยยันตร์ปัญญาอย่าประมาท	ยามนิราศแรมไปไกลสถาน
อย่าคบพาลพาลจะพาไปหาพาล	เหมือนนิทานช่างทรงพระจอมวัง
หนึ่งน้ำทำอาหารสถานที่พัก	ประมาทนักจะอันตรายในภายหลัง
อันลึกอื่นหมิ่นแสนแม้จะหยั่ง	เราก็ยังรู้ขนาดด้วยมาตรา
ใจมนุษย์สุจริตระวังหยั่งไม่ถึง	ทั้งลึกซึ่งเคี้ยวคดกำหนดหนา
จะหยั่งในใจคนจนปัญญา	ลึกซึ้งารูประมาทด้วยกำนับ ¹

บทหนึ่งตะลุงเรื่องหยกสิงห์ปกาศิต ของจิว กิพย์วารี เจ้าชายเขมรราชกราบลาพระนาง
ปทุมทอง พระราชมารดาเพื่อตามไปแก้แค้นอาที่เมืองยักษ นางปทุมทองเตือนเขมรราชให้ระมัด
ระวังอันตรายจากศัตรู ความหนุ่ม สตรี สุรา ความหลงอวดหาญ ดังนี้

จงตระหนักรักษาซึ่งกายิน	เดินทางไกลไปเมืองมารต่างฐานถิ่น
เราคนหนุ่มใจหนุ่มจะห่มห่อ	หนึ่งไม่สิ้นศัตรูที่คู่แกลน
สองสตรีนี้ศัตรูคู่ให้แม่น	ให้เกิดก่อความประมาทจะพลาดแผน
เรื่องสุรานารีนี้ร้ายนัก	สามฤทธิ์แอลกอฮอล์ขั้วระวัง
จะล้างแค้นแทนพ่อจะรอฟัง	เขมรถูกกรจงจำคำแม่สั่ง
	แต่แม่ยังเป็นห่วงเจ้าดวงใจ

¹ จิน อรมต. บทหนึ่งตะลุงเรื่องเทพธิดาดง. 2532. หน้า 8.

อย่าโมโหโง่หาญเข้ารานหัก

ให้รู้จักยับยั้งจิตวินิจฉัย

อันน้ำน้อยพลอยแย่งย้อมแพ้ไฟ

ต้องอาศัยปัญญาปรีชาชาย¹

บทหนึ่งตะลุมเรื่องนักรักนักรบ ของพ่อว บุษราวรัตน์ กล่าวถึง เสกสรรผู้นำค่ายอินทรีแดง ของปรัญญานนครละทิ้งหน้าที่ลอบไปหาอุปมาพรพยาบาลสาวสวย นันทศักดิ์แห่งกองทัพปรัญญานนคร ยกทัพบุกเข้าโจมตีค่ายอินทรีแดงแตก ผู้แต่งบรรยายว่าเหตุอันตรายนี้อาจเกิดจากความประมาท ดังนี้

พระพุทธรูปองค์ทรงสอนว่าอย่าประมาท	จะคิดพลาดกิจการงานทั้งหลาย
ย่อมจะพาไปถึงซึ่งความตาย	ต้องเสียค่ายอินทรีแดงถูกแย่งชิง
อันความจริงหญิงย่อมม้วยด้วยผู้ชาย	ฝ่ายผู้ชายก็ย่อมม้วยลงด้วยผู้หญิง
อำนาจรักชกนาคล้ำดัง	เสกสรรทิ้งหน้าที่จึงมีภัย ²

อีกตอนหนึ่งจากเรื่องเดียวกันนี้ ฤๅษีวันรัตน์ทราบข่าวว่า เมืองปรัญญานนครเกิดศึกสงคราม กับเมืองปรัญญานนคร ตนต้องการช่วยชาติบ้านเมืองจึงส่งกำพล ศิษย์รักไปช่วยกษัตริย์ปรัญญานนคร ฤๅษีวันรัตน์ได้กล่าวสอนกำพลว่า จงมีสติรอบคอบ ความมีสติรอบคอบระมัดระวัง ความรู้จักคิด พิจารณา ไม่ประมาท จะสามารถป้องกันอันตรายได้ ดังนี้

(เจรจา)

วันรัตน์ ... ความพร้อมเมื่อใด คือ ได้ฤกษ์ดีเมื่อนั้น เวลาดีเหมือนกัน ทุกนาที่ทุกชั่วโมง ทุกวันทุกเดือนและทุกปี จะชั่วก็อยู่ที่ผู้ประกอบกิจการเท่านั้น ถ้าคนขี้บทรยนต์ ประมาท ถึงจะเจิมรด ผูกค้ายขาว ฉ้ายแดง แขนงหลวงพ่อไว้หน้ารถ รถก็ยั้งชนกันได้ ถึงจะแจกผ้าประเจียด ผ้ายันต์ แจกพระห้อยคอ กระสุนตรงเข้าใคร

¹ จิว ทัพยวารี. บทหนึ่งตะลุมเรื่องทยกสิงห์ปกาศิต. 2536. หน้า 2-3.

² พ่อว บุษราวรัตน์. บทหนึ่งตะลุมเรื่องนักรักนักรบ. 2530. หน้า 16.

ก็ป้องกันไว้ไม่ได้ แรงปืนสมัยใหม่ ยอว่าแต่พุงคน แม้แต่กำแพงยังทะลุ
ทางเดียวที่จะรอด คือ มีสติรอบคอบ ไม่ประมาท อาจารย์ไม่มีเครื่องวางของหลัง
แจก ไม่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง ไม่มีเทวดารักษา เธอทั้งสามต้องรักษาตัวเอง

(บท)

กำพลอย่าประมาทจะพลาดพลั้ง	สติตั้งยังคิดพินิจเห็น
ไปช่วยชาติศาสนากราจำเป็น	ชื่อจะเด่นเพราะทำดีมีวิชา
กษัตริย์ศูนย์รวมใจไทยทั้งชาติ	สละหยาดเลือดพิทักษ์อารักขา
หนุ่มกำพลทองสีแก้วแล้วกราบลา	ออกเดินทางมุ่งหน้าปรัญญานคร ¹

เปรียบเทียบอัปมาทที่ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตระกูลกับอัปมาทที่เป็นพุทธธรรม

อัปมาทที่ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตระกูลดังกล่าวนี้ หากเปรียบเทียบกับอัปมาทที่เป็น
พุทธธรรม ก็สรุปได้ว่า อัปมาทที่ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตระกูล ซึ่งหมายถึง องค์ธรรมที่คอย
กระตุ้นเตือนให้มนุษย์มีสติระมัดระวังป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นนั้น สอดคล้องกับอัปมาทที่เป็น
พุทธธรรมเป็นบางส่วน เพราะกล่าวถึงอัปมาท เฉพาะให้มีสติป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้น ยังไม่
ปรากฏอัปมาทที่กล่าวถึงการมีสติ รู้ตัว และเร่งรีบการประกอบกุศลกรรม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ
อัปมาทตามหลักพุทธธรรมด้วย

อัปมาทหรือความไม่ประมาทตามหลักพุทธธรรมนั้น หมายถึง
การเป็นอยู่โดยไม่ขาดสติ ซึ่งขยายความได้ว่า การระมัดระวังอยู่เสมอ ไม่ยอมถลำ
ลงไปในทางเสื่อม และไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความเจริญก้าวหน้า ตระหนักดี
ถึงสิ่งที่จะต้องทำและต้องไม่ทำ ใส่ใจสำนึกอยู่เสมอในหน้าที่ ไม่ปล่อยปละละเลย
กระทำการด้วยความจริงใจ และพยายามเดินรุดหน้าอยู่ตลอดเวลา²

¹ พวง บุษรารัตน์. บทหนึ่งตระกูลเรื่องนักรักนักรบ. 2530. หน้า 45-46.

² พระราชวรมุนี (ประยูรย์ ปยุตโต). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. 2525. หน้า 805.

สัจจะ

ความสำคัญของสัจจะ

ในธรรมบท สุตตนิบาต ขุททกนิกาย มีพระพุทธพจน์กล่าวถึง ความสำคัญของสัจจะว่า บุคคลพึงมีสัจจะ คนมีสัจจะเป็นคนดี คนมีสัจจะย่อมชนะคนไร้สัจจะ คนมีสัจจะย่อมเป็นที่รักของคนอื่น คนมีสัจจะไปสู่สุคติสวรรค์ได้ คนมีสัจจะควรแก่การนุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ (ควรแก่การเป็นพระภิกษุ) ควรแก่การเป็นพระเถระ ควรแก่การเป็นพราหมณ์ (พระอรหันต์) จะเห็นได้จากพระพุทธพจน์ ดังนี้

“พึงควบคุมความคองทางวาจา พึงสำรวมคำพูด พึงละวจีทุจริต พึงประพฤตฺวจีสุจริต”¹

“คนที่ล่วงศีลหนึ่งข้อ (คือ ข้อ 4) มักพูดเท็จ ไม่ค่านึงปรโลก จะไม่ทำชั่วไม่มี”²

“พึงเอาชนะความโกรธด้วยความไม่โกรธ พึงเอาชนะความร้ายด้วยความดี พึงเอาชนะคนตระหนี่ด้วยการให้ พึงเอาชนะคนพูดพล่อยด้วยคำสัตย์”³

“คนย่อมรัก ผู้สมบูรณ์ด้วยศีลและทัตตะ ตั้งอยู่ในศีลธรรม พูดสัตย์จริง ทำหน้าที่ของตนสมบูรณ์”⁴

“คนที่พูดคำเท็จเสมอ กับคนที่ทำแล้วพูดว่า “ฉันไม่ได้ทำ” ตกนรกเหมือนกัน มนุษย์สองจำพวกนั้น ตายแล้วมีกรรมชั่วเหมือนกันในโลกหน้า”⁵

“บุคคลควรพูดคำสัตย์จริง ไม่ควรโกรธ แม้เขาขอลเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ควรให้ ด้วยสถานะทั้งสามเหล่านี้ เขาก็อาจไปสวรรค์ได้”⁶

¹ เสรียวพงษ์ วรรณปก. พุทธวจนะในธรรมบท. 2519. หน้า 267.

² แหล่งเดิม. หน้า 206.

³ แหล่งเดิม. หน้า 259.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 251.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 351.

⁶ แหล่งเดิม. หน้า 260.

“คนกิเลสหนา ปราศจากการบังคับตัวเอง ไร้สัจจะ ถึงจะนุ่งหม้อผ้ากาสาหวัดสตรีก็หา
คู่ควรไม่”¹

“ผู้หมดกิเลสแล้ว มันคงในศีล รู้จักบังคับตนเอง และมีสัจจะนั่นแหละควรนุ่งหม้อผ้า
กาสาหวัดสตรี”²

“ผู้ใดมีสัจจะ คุณธรรม ไม่เบียดเบียน ตำรวม ช่มใจ ฉลาด ปราศจากมลทิน ผู้นั้นแล
เรียกว่า เถระ”³

“ไม่ใช่ไว้ผมยาว ไม่ใช่โคตร ไม่ใช่ชาติกำเนิด ที่ทำให้คนเป็นพราหมณ์ ผู้มีสัจจะ มีธรรม
เท่านั้น จึงจะเป็นผู้บริสุทธิ์และเป็นพราหมณ์”⁴

นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมอีกหลายหมวดที่กล่าวถึง ความสำคัญของสัจจะ เช่น
ขวาสาธรรม 4 (สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ) อริชฐานธรรม 4 (ปัญญา สัจจะ จาคะ อุปสัมมะ)
เบญจธรรม (เมตตากุศล สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ สติสัมปชัญญะ) อัฐสังคิมรรค
(สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมาภิมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ
สัมมาสมาธิ) บารมี 10 (ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อริชฐาน เมตตา อุเบกขา)
เป็นต้น

สัจจะจึงเป็นธรรมที่สำคัญอย่างยิ่ง

ความหมายของสัจจะ

สัจจะ คือ “ความจริง” คือ “จริงใจ” ได้แก่ ชื่อสัตย์ “จริงวาจา” ได้แก่ พูดจริง และ
“จริงการ” ได้แก่ ทำจริง”⁵

¹ เสฐียรพงษ์ วรรณปก. พุทธวจนะในธรรมบท. 2522. หน้า 11.

² แหล่งเดิม. หน้า 12.

³ แหล่งเดิม. หน้า 300.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 447.

⁵ พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. 2527 หน้า 318.

สัจจะจึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีประโยชน์ยิ่งต่อการพัฒนาชีวิตและสังคม

สัจจะที่ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตระกูล

สัจจะที่ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตระกูล มีลักษณะเป็นคุณธรรมอันประเสริฐของมนุษย์ สัจจะ คือ ความจริงเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ประพฤติเป็นคนดี เป็นสิ่งที่ไม่ตาย เป็นสิ่งที่มีอำนาจ สามารถปกป้องคุ้มครองมนุษย์ ดังจะเห็นได้จากวรรณกรรมหนึ่งตระกูล ดังนี้

บทหนึ่งตระกูลเรื่องกามเทพหลวง ของฉันทน์ อรมุต ทุษยันต์ ให้สัจจะปฏิญาณว่าจะพยายามติดตามหาดวงสุตา พี่สาวให้พบ เมื่อให้สัจจะปฏิญาณไว้แล้วก็ต้องทำตามสัญญา เพราะหากเสียสัจจะ ไม่ทำตามสัญญา ก็ต้องถูกตราหน้าว่าเป็นคนชั่วติดตัวไป เกิดเป็นชายควรรยอมตาย ดีกว่าจะยอมเสียสัจจะ ดังนี้

ถึงเสียชีพก็ไม่ยอมให้เสียสัจจะ	ต้องรีบรัดสืบความติดตามหา
ไม่ทำตามคำมั่นที่สัญญา	เสียสัจจะก็จะชั่วจนตัวตาย
ถึงม้วยแล้วแคล้วคลาดในชาตินี้	ความชั่วก็ต้องอยู่ไม่รู้หาย
อันช่างงาสามารถว่าชาติชชาย	ถึงตัวตายก็ให้เขาได้เอง ¹

บทหนึ่งตระกูลเรื่องสัจจะกับความรัก ของฉันทน์ อรมุต พระกวีดาววงศ์ พบสร้อยสัจจาซึ่งมีรูปร่างหน้าตาสวยงาม และยึดถือสัจจะ พระองค์ขอความรักจากนาง สร้อยสัจจายอมรับรัก แต่ขอคำมั่นสัญญาว่า ต้องมีสัจจะต่อกัน เมื่อกล่าวอย่างไรต้องเป็นไปอย่างนั้น วาจาจริงเป็นสิ่งที่ไม่ตาย ดังนี้

เป็นคำมั่นสัญญากับหน้าที่	เป็นผลดีต่อไปตั้งใจหมาย
น้องรักพี่กรีดาสัญญาไว้	น้องจะไม่เหลวไหลตั้งใจจริง

¹ ฉันทน์ อรมุต. บทหนึ่งตระกูลเรื่องกามเทพหลวง. 2532. หน้า 98.

ที่แยบยลกลมากไม่ยากพบ
 สัจจเวมตาวาจาจริง

ไม่ขอพบพรานพล่าล่าผู้หญิง
 พื่อย่ำกึ่งสัญญาข้างหน้าไป¹

บทกวีสอนศิษย์ของศรีพัฒน์ เกื้อสกุล (หนังศรีพัฒน์ เกื้อสกุล) กล่าวถึง สัจจะว่า
 มนุษย์ต้องมีสัจจะต่อเวลา ต่อญาติพี่น้อง ต่อเพื่อนมนุษย์ สัจจะเป็นสิ่งที่ไม่ตาย มีอำนาจสามารถ
 ปกป้องคุ้มครองผู้มีสัจจะได้ ดังนี้

ข้อที่สองนั่นหรือคือสัจจะ	ต้องรักษาใจกายไม่ให้เสียเขา
มีความจริงจงไว้ไม่แบ่งเบา	จงถือเอาความจริงสิ่งไม่ตาย
จริงต่องานจริงต่อกาลจริงต่อเวลา	จริงต่อพี่น้องนำปากคนทั้งหลาย
อันสัจจะความจริงสิ่งไม่ตาย	เจ้าถือเอาไว้ไม่ตายแน่นอน
ตกน้ำไม่ไหลตกไฟไม่ไหม้	จงถือสัจจะเอาไว้เป็นเครื่องลดผ่อน ²

บทหนึ่งตะลุมเรื่องแดนอภินิหารีย์ ของฉันทน์ อรมุต กล่าวถึง สัจจะวาจาว่า มีอำนาจ
 สามารถแก้อาถรรพณ์ได้ จะเห็นได้จากเจ้าชายนพรัตน์ เปล่งสัจจะวาจา แก้อาถรรพณ์ได้สำเร็จ
 ดังนี้

ถ่มเขฬะลงบนพื้นพสุธา	เปล่งวาจาออกเป็นสัจจะอธิษฐาน
หากเรากับนางสร้างกรรมไว้ก่อนกาล	ขอปฏิญาณคืนคำกรรมอันนั้น
แล้วขยี้ด้วยสันพระบาท	ในท้องฟ้าแลบเปรี้ยงเสียงสนั่น
อ้ายสุนัขตัวร้ายหายไปพลัน	พระสุริยันเยียมยอดคุณนทร
วิมาเคประตแตกกัมประณมถวาย	ลงกราบไถลบาทบงส์พระทรงศร
ทรงพระคุณยิ่งใหญ่กว่าดินคอน	น้องได้ผ่อนผันเขตเวทนา ³

¹ ฉันทน์ อรมุต. บทหนึ่งตะลุมเรื่องสัจจะกับความรัก. 2532. หน้า 20.

² ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสงขลา วิทยาลัยครูสงขลา. บทหนึ่งตะลุมดีเด่นในอดีต. 2524. หน้า 43.

³ ฉันทน์ อรมุต. บทหนึ่งตะลุมเรื่องแดนอภินิหารีย์. 2532. หน้า 142.

เปรียบเทียบสัจจะที่ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตระกูลกับสัจจะที่เป็นพุทธธรรม

สัจจะที่ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตระกูลดังกล่าวนี้ หากเปรียบเทียบกับสัจจะที่เป็นพุทธธรรม ก็สรุปได้ว่า สัจจะที่ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตระกูล ซึ่งมีลักษณะเป็นคุณธรรมอันประเสริฐของมนุษย์ สัจจะ คือ ความจริง เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ประพฤติเป็นคนดี เป็นสิ่งที่ไม่ตาย เป็นสิ่งที่มีอำนาจสามารถปกป้องคุ้มครองผู้ปฏิบัติได้นั้น มีลักษณะสอดคล้องกับสัจจะที่เป็นพุทธธรรม ซึ่งเน้นว่าสัจจะ คือ ความจริง ได้แก่ จริงใจ จริงวาจา และจริงการ

แต่น่าสังเกตว่า สัจจะที่ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตระกูล จะเน้นสัจจะในลักษณะมี อิทธิปาฏิหาริย์ สามารถปกป้องคุ้มครองผู้ปฏิบัติได้ด้วย ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ไม่ปรากฏในสัจจะ ที่เป็นพุทธธรรม

ความกตัญญูกตเวทิตะ

ความสำคัญของความกตัญญูกตเวทิตะ

มีพระพุทธพจน์แห่งหนึ่ง ตรัสถึงความสำคัญของความกตัญญูกตเวทิตะว่า “ภุมิ เว สาธุรูปานํ กตญญูกตเวทิตา ความกตัญญูกตเวทิตะ เป็นภุมิแห่งสาธุชน”¹ นอกจากนี้ยังมีพระพุทธพจน์อีกแห่งหนึ่งตรัสว่า บุคคลที่มีความกตัญญูกตเวทิตะเป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลก ดังนี้

“คูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคล 2 จำพวกนี้ หาได้ยากในโลก 2 จำพวกเป็นไฉน? คือ บุพการี บุคคล 1 กตัญญูกตเวทิตะบุคคล 1 คูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคล 2 จำพวกนี้แล หาได้ยากในโลก”²

ความกตัญญูกตเวทิตะ จึงเป็นภุมิชั้น หรือเครื่องหมายของคนดี และเป็นคุณธรรมที่ทำให้บุคคล เป็นผู้ประเสริฐที่หาได้ยากในโลก

¹ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). ญาณสังวรเทศนา. 2517. หน้า 27.

² กรมการศาสนา. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 20. 2525. หน้า 81.

ความหมายของความกตัญญูกตเวทิต

“กตัญญู” แปลว่า “รู้อุปการะที่ท่านได้ทำแล้ว” คือ รู้อุปการคุณที่ท่านได้ทำแล้วแก่ตน “กตเวทิต” แปลว่า “ผู้ประกาศอุปการคุณที่ท่านได้ทำแล้ว” คือ สนองหรือตอบแทนคุณท่าน “กตัญญูกตเวทิต” จึงแปลว่า “ผู้รู้อุปการคุณที่ท่านได้ทำแล้ว และผู้ประกาศอุปการคุณที่ท่านได้ทำแล้ว คือ สนองหรือตอบแทนคุณท่าน”¹

พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต) ให้ความหมายของกตัญญูกตเวทิตว่า “ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่น และแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น”²

ประโยชน์ของความกตัญญูกตเวทิต

ความกตัญญูกตเวทิต คือ “ความรู้คุณค่าและตอบสนองคุณท่าน” ความกตัญญูกตเวทิต ทำให้มนุษย์ตระหนักถึงคุณค่าที่คนอื่นมีต่อตนและตนต้องตอบแทนคุณค่านั้น ทำให้เกิดการให้และการรับ ความกตัญญูกตเวทิตจึงเป็นคุณธรรมที่ช่วยเกื้อกูลแก่มนุษย์และสังคม และก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่มนุษย์และสังคม

อนึ่งนอกจากจะทำให้มนุษย์ตระหนักในคุณค่าของมนุษย์ด้วยกันแล้ว ความกตัญญูกตเวทิตยังทำให้มนุษย์ตระหนักถึงคุณค่าของสรรพสิ่งที่ตนต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ หรืออยู่แวดล้อมตน หากพิจารณาในแง่นี้ ก็กล่าวได้ว่า ความกตัญญูกตเวทิตมีประโยชน์เกื้อกูลต่อมนุษย์ สังคม และธรรมชาติเป็นอย่างยิ่ง

ความกตัญญูกตเวทิตที่ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตระกูล

ความกตัญญูกตเวทิตที่ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตระกูล มีลักษณะเป็นคุณธรรมที่ช่วยเกื้อกูล

¹ กรมหลวงวชิรญาณวงศ์. ธรรมานุกรม. 2515. หน้า 240.

² พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์. 2518. หน้า 39.

ให้มนุษย์เป็นคนดี คือ รู้ถึงความดีที่คนอื่นมีต่อตน และทำดีตอบแทนแม้จะมีอุปสรรคก็ต้องพยายามทำ บุคคลควรกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา ครูบาอาจารย์ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และผู้มีอุปการคุณคนอื่น ๆ คนที่ขาดความกตัญญูกตเวที โดยเฉพาะต่อมารดา ฟาดินจะลงโทษ คนที่ขาดความกตัญญูกตเวที เทพดาฟาดินจะคุ้มครอง ตกน้ำไม่ไหลตกไฟไม่ไหม้ จะเห็นได้จากวรรณกรรมหนังสือดังต่อไปนี้

บทหนังสือเรื่องแคนอกินหารีย์ ของจัน อรมุต กล่าวถึง ความกตัญญูกตเวทีไว้ 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 เจ้าหญิงกรรณิกาไปฝากตัวเป็นศิษย์เรียนวิชากับฤๅษีวัณกะ ฤๅษีรับและสอนวิชาให้จนเชี่ยวชาญ พระนางระลึกบุญคุณ ปรมนิบัติฤๅษีด้วยความกตัญญูกตเวที ดังนี้

พระสิทธาปราณีอารีรับ	โห้งามสรรพอยู่เป็นศิษย์ศึกษาสน
สาวได้ครูผู้วิเศษทางเวทมนตร์	เรียนเสียจนเชี่ยวชาญกาลต่อมา
ปฏิบัติวัควาทีพาวาส	การปักกวาดถือเป็นกิจของศิษย์หา
ตอบสนองฉลองคุณมุสิกา	กตัญญูตาต่อคุณพระมุณี ¹

ตอนที่ 2 เจ้าชายนพรัตน์ คิดถึงบุญคุณของพระราชมารดา จึงตัดสินใจไปเมืองร้างของเจ้าหญิงนิทราผมทอง เพื่อหาทางแก้คำสาปให้แม่ แม้จะต้องผจญอุปสรรค แต่เพื่อได้ตอบแทนพระคุณแม่ ก็ต้องไป ดังนี้

แล้วตั้งใจไปเมืองร้างของนางหลับ	ยิ่งลึกลับสำคัญเป็นปัญหา
หมายจะถอนคำสาปบาปมารดา	เรื่องนิทราผมทองต้องแน่นอน
กตัญญูรู้ค่าน้ำนมแม่	ตั้งใจแน่วโดยไม่มีที่ห่อถอน
ต้องผจญภัยป่าตั้งหน้าจร	ไปนครเมืองร้างนางนิทรา ²

¹ จัน อรมุต. บทหนังสือเรื่องแคนอกินหารีย์. 2532. หน้า 46.

² แหล่งเดิม. 2532. หน้า 94-95.

ตอนที่ 3 เจ้าชายนพรัตน์ แก้อาถรรพณ์สำเร็จ เจ้าหญิงผมทองฟื้นจากคำสาป ได้นางเป็น
 ซาया ต่อมาด้วยความกตัญญูทเวที่ต่อพระราชมารดา จึงขอลาเจ้าหญิงผมทองกลับบ้านเมือง เพื่อ
 ได้แก้คำสาป ตอบแทนบุญคุณมารดา ตามวิสัยของลูกที่ดี ดังนี้

ฝ่ายองค์ชายนพรัตน์โกษัตริย์สาว	พระนางเจ้าผมทองครองสุขสันต์
หวนคิดถึงพระมารดาเวลานั้น	แรงกตัญญูยิ่งต้องทิ้งนาง
อันความดีก็ไม่มีใครเทียบเท่า	จะจากสาวผมทองก็หมองหมาง
จะพาไปไกลเกินจะเดินทาง	เรื่องทุกอย่างพี่ก็เล่าให้เข้าใจ
จะทอดทิ้งพระมารดาในตราบาป	น้องก็ทราบพระคุณแม่นั้นยิ่งใหญ่
เหมือนขวานฟ้าผ่าผางลงกลางใจ	นางรำไรทอดบาทพระสามี
พระโลมหลอบปลอบน้องอย่าร้องไห้	พี่มิใช่จะทิ้งน้องให้หมองศรี
ไม่เห็นด้วยหรือพี่ไปช่วยพระชนนี	ลูกที่ดีต้องเป็นผู้รู้พระคุณ
ถึงตัวไปใจจริงไม่ทิ้งน้อง	แม่ผมทองอยู่เดียวอย่าเฉียวฉุน
อย่าข้องขัดภัสตาโปรดการุณ	ให้แทนคุณพระมารดาคำน่านม ¹

บทเกี่ยวจ้อ ของฤทธิ์ แสงทอง (หนังรุ่งฟ้า แสงทอง) กล่าวถึง ความกตัญญูทเวที่
 ว่า มุขนย์ทุกคนต้องรู้จักบุญคุณบิดามารดาและต้องเลี้ยงดูตอบแทนบุญคุณท่าน ดังนี้

เราเกิดมาเป็นคนบนพิภพ	ควรเคารพบิดุเรศตามเหตุผล
พร้อมชนนีที่เกิดกำเนิดตน	เกิดเป็นคนต้องเป็นผู้รู้จักคุณ
ถึงท่านแก่ชราอย่าละทิ้ง	นี่เป็นสิ่งสูงสุดควรอุดหนุน
สิ่งใดขาดสิ่งใดเหลือช่วยเจือจุน	ทดแทนคุณบิดุเรศชนนี ²

¹ ฉิ้น อรมุต. บทหนังตะลุงเรื่องแดนอภินิหารีย์. 2532. หน้า 115-116.

² ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสงขลา วิทยาลัยครูสงขลา. รายงานการสัมมนาหนังสือตะลุง 14 จังหวัดภาคใต้.
 2528. หน้า 180.

บทกวีสอนศิษย์ ของศรีพัฒน์ เกื้อสกุล กล่าวถึง ความกตัญญูกตเวทิตาว่าเป็นคุณธรรม
ที่ทำให้เกิดความเจริญ เป็นคุณธรรมอันประเสริฐของมนุษย์ ดังนี้

ข้อที่สองคือธรรมจะสอนไว้	จำใส่กายแล้วจะสุขราศีใส
จะภิญโญโภคีทุกปีไป	จะศรีวิไลชื่อดังทั้งสังคม
อันธรรมะข้อหนึ่งคุณความดี	กตัญญูกตเวทิตีสร้างสม
ใครผู้อุปการะมานิยม	ต้องอบรมยกมือขึ้นบูชา
ต้องกราบไหว้ระลึกนึกความดี	ทูกวราตรีจำไว้มากมายหนักหนา
สิ่งที่ดีเขาให้กับเรา	อย่าลืมนึกผู้อุปการะกตเวทิตา
รับอุปการะประการใด	จงตั้งใจเพิ่มเสริมให้ถ้วนถี่
ต้องเคารพนบนิทูกวราตรี	ว่ากตเวทิตีคือยอดความดีของคนเรา ¹

บทกวีจอบในเรื่องพระยุพราชของปวงชน ของพ่วง บุชรวรวัฒน์ กล่าวถึง ความกตัญญู-
กตเวทิตาว่าเป็นคุณธรรมอันประเสริฐ ทุกคนควรกตัญญูกตเวทิตาต่อพระรัตนไตร ชาติศาสนา พระ
มหากษัตริย์ บิดามารดา ครูบาอาจารย์ ด้วยการกระทำดี ปกป้องรักษา กราบไหว้บูชา ดังนี้

กตัญญูรู้คุณเลิศประเสริฐแสน	คิดตอบแทนผู้มีคุณอันเกศา
ไม่ลืมนบุญคุณท่านที่ผ่านมา	เทิดบูชาระลึกถึงตั้งหทัย
กตเวทิตีที่ซื่อตอบสนอง	ตามท่านองคคองธรรมนำนิสัย
รำลึกคุณแห่งพระรัตนตรัย	ด้วยกราบไหว้หมายกระทำแต่กรรมดี
ตอบแทนบุญคุณชาติศาสน์กษัตริย์	บำรุงรัฐพัฒนาเสียภาษี
เกิดสงครามยามศัตรูจู่โจมตี	ทุกคนพร้อมยอมพลีชีวีวาย
ขันตติยาสถาบันอันสูงส่ง	อยู่ชำระคงคู่ฟ้าดินสลาย
มันผู้ใดใครกล้ามาทำลาย	ชีพถวายป้องกันราชบัลลังก์

¹ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสงขลา วิทยาลัยครูสงขลา. รายงานการสัมมนาหนังสือ 14 จังหวัดภาคใต้.

ด้วยตราบไฉไทยมีองค์ประมุข	เป็นความสุขสมถวิลไม่สิ้นหวัง
ไทยร่วมรักสามัคคีมีพลัง	เข้มแข็งคังภูผานำเกรงกลัว
จงยึดมั่นกตัญญูผู้กำเนิด	พระคุณเทิดเชิดชูอยู่เหนือหัว
แม้ก่อกรรมสำนึกรู้สึกตัว	ประพฤติชั่วพ่อแม่ข้ากินน้ำตา
ขอลูกลูกประพฤติตนเป็นคนดี	อย่าเป็นลูกทรพีมีบาปหนา
คุณพ่อแม่มากล้นพันพรรณนา	เอาดินฟ้ามาเปรียบไม่เทียบทัน
อันความรักผู้อื่นให้ไชรักแท้	แต่ความรักของพ่อแม่ไม่แปรผัน
เป็นความรักบริสุทธิ์ยุติธรรม	ทุกคืนวันหมั่นสอนอ่อนนอบรม
ทนเหน้อยยากตรากตรำทำเพื่อลูก	เติบโตใหญ่ปลูกฝังให้ได้สุขสม
จงตอบแทนคุณมารดา คำนำนม	ท่านชื่นชมเฝ้าอาบปลาบปลื้มใจ
อเนิงบุญคุณครูผู้ประสิทธิ์	ประสาทวิทย์อบรมบ่มนิสัย
ครูสอนศิษย์ให้คิดค้ำหากำไร	ศิษย์กราบไหว้ครูเฝ้าอ้อมอ้อมหน้าบาน
กตัญญูรู้คุณเลิศประเสริฐแสน	การตอบแทนมีคุณค่ามหาศาล
ทำกรรมดีย่อมส่งผลดลบันดาล	ให้สำราญสุขสันต์นี้วันคร ¹

บทหนึ่งตะลึงเรื่องน้ำใจแม่ ของถวิล กำเหนิดผล เจ้าหญิงสุดาวรรณ ประกาศว่า จะยอมแต่งงานกับผู้ที่สามารถแก้ปัญหาที่พระนางตั้งไว้ได้ว่า อะไรคือน้ำใจแม่ พรายนิลกัลป์หลงรัก เจ้าหญิงสุดาวรรณ จึงฆ่าแม่ เพื่อนำหัวใจแม่ไปให้เจ้าหญิงสุดาวรรณ ความหลงผิดอกตัญญูฆ่ามารดา เป็นกรรมกรรรม ทำให้ฟ้าดินลงโทษ แผ่นดินแยก พลายนิลกัลป์ ถูกธรณีสูบต้องตกนรกคัมภีร์เท่ง หนูน้อย มาพบเหตุการณ์อยากจะช่วยชีวิต แต่นางธรณีซึ่งรู้เห็นเหตุการณ์ห้ามไว้บอกว่า คนอกตัญญูกระทำมาตุฆาตต้องตกนรก ส่วนคนดีมีความกตัญญูกตเวทีเทพยดา ฟ้าดินจะคุ้มครองให้ปลอดภัย ดังนี้

¹ พวง บุขรรัตน์. บทหนึ่งตะลึงเรื่องพระยุพราชของปางชน. 2532. หน้า 2.

(บท)

สิ้นเสียงร้องมันจมหายลงไปใต้ธรณี อ้อคนไม่ดีเขาให้ตกนรกไป
 ปิศาจตามาตุษมนั้นบาปหนัก เห็นประจักษ์ชัดดีมิสงสัย

(เจรจา)

นางธรณี ... เจ้าผู้รักตัณญูกตนำไม่ไหลตกไฟไม่ไหม้หรือก เดินไปทางนี้ จะพบสิ่งที่
 เจ้าหวัง¹

เปรียบเทียบความกตัญญูกตเวทีที่ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตระกูลกับความกตัญญูกตเวที
 ที่เป็นพุทธธรรม

ความกตัญญูกตเวทีที่ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตระกูลดังกล่าวนี้ หากเปรียบเทียบกับความ
 กตัญญูกตเวทีที่เป็นพุทธธรรมก็สรุปได้ว่า ความกตัญญูกตเวทีที่ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตระกูล
 มีลักษณะสอดคล้องกับความกตัญญูกตเวทีเป็นพุทธธรรม คือ เป็นคุณธรรมของคนดี ซึ่งมีลักษณะ
 2 ประการ คือ รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน หรือรับบุญคุณคนอื่นและตอบแทนบุญคุณนั้น
 แต่น่าสังเกตว่า ความกตัญญูกตเวทีที่ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตระกูล จะเน้นการรู้จักและตอบแทน
 บุญคุณมากกว่าจะเน้นว่าเป็นคุณธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นผู้ประเสริฐที่หาได้ยากในโลก และจะเน้น
 ความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา คุรุบาอาจารย์ ชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ ซึ่งสัมพันธ์ใกล้ชิด
 กับตน มากกว่าจะเน้นความกตัญญูกตเวทีต่อคนอื่นหรือต่อสรรพสิ่งที่อยู่แวดล้อมตน

¹ ถวิล กำเหนิดผล. บทหนึ่งตระกูลเรื่องน้ำใจแม่. 2536. หน้า 69-72.